

Sarmatyzm

Rewizje i kontynuacje

Numer „Litteraria Copernicana”, który Czytelnik trzyma w ręku, poświęcony został kwestii wyjątkowej i zarazem kłopotliwej. „Sarmatyzm” nie jest pojęciem, jakich w humanistyce wiele, zasięg jego oddziaływania nie ogranicza się bowiem jedynie do nauki. Ba, można wręcz zauważyć, że jeszcze do niedawna tak w niej zdomowiony „sarmatyzm” wędruje poza obszary dyskursu naukowego, pozostawiając po sobie przestrzeń, do której zagospodarowania raczej mało kto się kwapi. Współcześnie trudno więc wyobrazić sobie dyskusję, która odbyła się ponad ćwierć wieku temu na Uniwersytecie Warszawskim, a podczas której Alina Nowicka-Jeżowa wypowiedziała znamienne słowa: „Stan badań nad sarmatyzmem – trudny do ogarnięcia – imponuje bogactwem, ale też niepokoi z powodu różnorodności dyskursów naukowych [...]” (Elżanowska 1994: 54). Niemal trzydzieści lat później sarmatyzm dalej niepokoi, już nie jednak jako przedmiot humanistyki, ale raczej dyskursów eseistycznych, estetycznych i publicystycznych.

Czternastego i piętnastego kwietnia 2021 roku w Toruniu odbyła się konferencja „Do-
określanie sarmatyzmu. Ponowienie dyskusji sprzed ćwierćwiecza”, której organizatorzy – prof. Krzysztof Obremski oraz piszący te słowa – postanowili wrócić do dyskusji sprzed lat. W wydarzeniu wzięło udział wielu znakomitych badaczy i badaczek z kraju i zagranicy, część z ich wystąpień – poszerzonych na użytek publikacji – zostaje opublikowana w niniejszym numerze. Zapraszając do udziału w tym przedsięwzięciu, pisaliśmy o tym, że wciąż nie wiemy czym jest sarmatyzm, powołując się na słowa Macieja Parkitnego, który pisał, że „definiuje się go bardzo różnie – jako typ kultury (albo kulturę), formację kulturową, prąd, światopogląd (lub »formułę światopoglądową narodu szlacheckiego«), ideologię, mit, [...] mentalność, styl życia [...], a nawet »sumę wzorców zachowań«” (Parkitny 2018: 79–80). W tym stanie rzeczy ponowienie dyskusji wydało nam się nawet koniecznością.

Uważny czytelnik z pewnością dostrzeże, że formuła „rewizje i kontynuacje” która pojawia się w tytule numeru, nie jest jedynie przypadkową formą uporania się z właściwą pracom zbiorowym tematyką chaotycznością. Faktycznie bowiem wszystkie zebrane tu teksty dotyczą albo nowych ujęć sarmatyzmu, albo tego, w jaki sposób sarmatyzm powracał w kulturze polskiej już po końcu istnienia świata, który szlachtę powołał do istnienia. Na nowo więc zostają podjęte takie tematy, jak szlachecki etos rycerski i mit etnogenetyczny oraz kwestia istnienia sztuki sarmackiej; prowadzi się tu także dyskurs o powrotach sarmatyzmu, począwszy od oświecenia, a skończywszy na czasach najnowszych. Nie ma w numerze raczej tekstów ponownie definiujących sarmatyzm jako taki, raczej traktuje

się go jako formułę heurystyczną (być może czas definicji pojęć, których denotaty są tak obszerne, skończył się wraz z postmodernizmem i zamiast nowych definicji sarmatyzmu doczekamy się odrzucenia tego pojęcia). Co innego jest więc podstawową wartością zebranych tu artykułów: pokazanie, że kultura szlachty polskiej trwa – najczęściej jako tradycja, a nie jako niechciane dziedzictwo, tradycja, której należy się wszak nie zawsze aprobatywny ogląd. Nie zanosi się na to, aby w najbliższym czasie miało się to zmienić.

* * *

W 1994 roku, tym samym, w którym ukazała się wspomniana na początku około-sarmacka dyskusja, Krzysztof Obremski opublikował w czasopiśmie „Ogród” artykuł *Sarmacki mesjanizm*, natomiast rok później wydał książkę „*Psalmodia polska*”. *Trzy studia nad poematem*, w której oprócz definicji pojawia się szczegółowy wykres obrazujący, czym jest sarmatyzm pojęty tutaj jako światopogląd (Obremski 1995: 128). Do dzisiaj jego ustalenia pozostają aktualne i żywe w literaturze przedmiotu, pozostając jednym z najbardziej precyzyjnych i klarownych ujęć złożonego zjawiska sarmatyzmu i sytuując toruńskiego badacza obok Tadeusza Chrzanowskiego, Janusza Maciejewskiego, Janusza Tazbira, Tadeusza Ulewicza – tych, którzy podobnie jak on poświęcili wiele lat pracy na opis fenomenu kultury szlachty polskiej.

W tym roku Krzysztof Obremski obchodzi swoje 70 urodziny i to właśnie jemu dedykowany jest ten numer „Litteraria Copernicana”.

Bibliografia

- Elżanowska, Małgorzata 1994 (red.). „Sarmatyzm a barok. Porządkowanie pojęć. Dyskusja”. *Barok* 4: 48–107.
- Obremski, Krzysztof 1995. *Psalmodia polska. Trzy studia nad poematem*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Parkitny, Maciej 2018. *Nowoczesność oświecenia. Studia o literaturze i kulturze polskiej drugiej połowy XVIII wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.

Paweł Bohuszewicz

Toruń, marzec 2023